

აკადემიური თავისუფლება
როგორც კონსტიტუციით გარანტირებული უფლება
(შედარებით-სამართლებრივი ანალიზი გერმანიის,
აშშ-ის და საქართველოს მაგალითზე)

აბსტრაქტი

პოლიტიკური მოტივებით საგანმანათლებლო დაწესებულებების გარე კონტროლი ჩვეული პრაქტიკა იყო საბჭოთა კავშირში. შედეგად, არსებული სინამდვილე ჩანაცვლდებოდა ხოლმე პოლიტიკური პროპაგანდით. ნებისმიერი მოსაზრება, რომელიც შეეწინააღმდეგებოდა დამკვიდრებულ რეჟიმს, იკრძალებოდა, ისჯებოდა და განიკვეთებოდა სასწავლო დაწესებულებიდან.

იძულებით გასაბჭოებამდე, საქართველოში განათლების სფეროს თავისუფლებისთვის პროგრესული გარანტიები შეიქმნა. სწავლების თავისუფლება აღიარებულ იქნა კონსტიტუციით. თუმცა აკადემიური თავისუფლების შესახებ პირველი კონსტიტუციით გათვალისწინებული ნორმა პრაქტიკაში არც ამოქმედებულა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის გამო.

დამოუკიდებლობის ხელახლა მოპოვების შემდეგ, 1995 წელს მიღებული კონსტიტუციით გარანტირებულ იქნა განათლების მიღების უფლება. თუმცა პირველი კონსტიტუციისგან განსხვავებით, სწავლებისა და კვლევის თავისუფლების შესახებ ნორმა კონსტიტუციაში არ იქნა მითითებული. ბოლო პერიოდში, კონსტიტუციაში შეტანილი ცვლილებების შემდეგ, აკადემიური თავისუფლება აღიარებულ იქნა კონსტიტუციურ უფლებად და, შესაბამისად, მეტი დატვირთვა შეიძინა აკადემიური თავისუფლების სამართლებრივი შინაარსის გააზრებამ.

სტატიაში განხილულია აკადემიური თავისუფლების როგორც კონსტიტუციით გარანტირებული უფლების მნიშვნელობა, მისი შინაარსი და შეზღუდვის სტანდარტები გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის, ამერიკის შეერთებული შტატების და საქართველოს კანონმდებლობის, სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული მოსაზრებებისა და სასამართლო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე.

* სამართლის დოქტორი, LLM, სამართლის სკოლის დეკანი, თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტი [rkhoperia@gmail.com]

I. შესავალი

პოლიტიკური მოტივებით საგანმანათლებლო დაწესებულებების გარე კონტროლი ჩვეული პრაქტიკა იყო. ასეთ კონტროლს ხან შედარებით უმნიშვნელო, ხანაც კი მეტად შემზღვეველი – არსებული სინამდვილის პოლიტიკური პროპაგანდით ჩანაცვლების შედეგები მოჰქონდა. როცა განათლება კონტროლირებულია პოლიტიკური შეხედულებებით, სინამდვილე ხდება ის, რასაც მმართველი პოლიტიკური ძალა იტყვის და ნებისმიერი სხვა მოსაზრება, რომელიც შეეწინააღმდეგება დამკვიდრებულ რეჟიმს, შესაძლოა, აიკრძალოს, დაისაჯოს და განიკვეთოს, მიუხედავად იმისა, რამდენად სასარგებლოა ასეთი შეხედულება. აკადემიურ თავისუფლებაში ჩარევის შედეგების საილუსტრაციოდ *ტროფიმ ლისენკოს* მაგალითი გამოდგება. *ტროფიმ ლისენკო* იყო პოლიტიკური დოგმების და შეხედულებების განუხრელი მიმდევარი. გადაუმოწმებელი და დაუდასტურებელი, მაგრამ პოლიტიკურად ხელსაყრელი თეორიებით, მან მოიპოვა იოსებ სტალინის ნდობა. ძალაუფლების გამოყენებით, მან დანერგა თავისი თეორიები მთელ საბჭოთა კავშირში და მიუხედავად კატასტროფული შედეგებისა, საბჭოთა მედიამ *ტროფიმ ლისენკო* გენიოსად წარმოაჩინა. *ტროფიმ ლისენკოს*, მისი საქმიანობისა და მოსაზრებების უტყუარობის დამადასტურებელ დამატებით ფასადურ საშუალებად „გამოუყვეს“ საკუთარი „სამეცნიერო ჟურნალი“. ნებისმიერ მეცნიერს, რომელიც გაბედავდა *ტროფიმ ლისენკოს* თეორიების სისწორის შემოწმებას, თავს ესხმოდნენ როგორც დასავლეთისადმი სიმპატიით განწყობილს. საწინააღმდეგო მოსაზრებების მქონე მეცნიერი განიკვეთებოდა მთავრობის მიერ კონტროლირებული სამეცნიერო და საგანმანათლებლო დაწესებულებიდან. *ტროფიმ ლისენკოს* თეორიების შეცვლა საბჭოთა ხელისუფლებამ გამოაცხადა უკანონოდ. მეცნიერებს, რომლებიც ეწეოდნენ განსხვავებულ პრაქტიკას ან აღიარებდნენ განსხვავებულ მოსაზრებას, იჭერდნენ და სიკვდილით სჯიდნენ. *ტროფიმ ლისენკოს* მთავარი აკადემიური მოწინააღმდეგე ციხეში შიმშილით მოკლეს.¹

„ლისენკოიანიზმამდელ“ საქართველოში მეტად პროგრესული გარანტიები შეიქმნა, მათ შორის, განათლების სფეროსთვის. სწავლების თავისუფლება კონსტიტუციით იქნა აღიარებული. თუმცა ქართული დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ხანმოკლე არსებობის პერიოდის და იძულებითი გასაბჭოების გამო, აკადემიური თავისუფლების შესახებ კონსტიტუციური ნორმა პრაქტიკაში არ ამოქმედებულა.

¹ Dayton J., Education Law – Principles, Policies, and Practice, 2012, 185-188.

საბჭოთა კავშირის დანგრევისა და დამოუკიდებლობის ხელახლა მოპოვების შემდეგ, ახლად მიღებული კონსტიტუციით გარანტირებულ იქნა განათლების მიღების უფლება. მაგრამ, პირველი კონსტიტუციისგან განსხვავებით, სწავლებისა და კვლევის დამოუკიდებლობა კონსტიტუციაში არ იყო მითითებული. ამიტომ, ჩნდებოდა კითხვა, არსებული კონსტიტუციური ნორმები იმპლიციტურად მაინც ხომ არ გულისხმობდა აკადემიურ თავისუფლებასაც? მაგალითად, საერთაშორისო საგანმანათლებლო სივრცეში ქართული განათლების სისტემის ჰარმონიზაციის და საგანმანათლებლო დაწესებულებების მხარდაჭერის ვალდებულება ხომ არ მოიცავდა აკადემიური თავისუფლების დანერგვის და ხელშეწყობის ვალდებულებასაც? აღნიშნულმა კითხვებმა მას შემდეგ დაკარგა აქტუალობა, რაც ბოლო პერიოდში კონსტიტუციაში შეტანილი ცვლილებების შემდეგ, აკადემიური თავისუფლება აღიარებულ იქნა კონსტიტუციურ უფლებად.

ამიტომ, კიდევ უფრო მეტი დატვირთვა შეიძინა აკადემიური თავისუფლების სამართლებრივი შინაარსის გააზრებამ. სტატია მიზნად ისახავს, წარმოაჩინოს აკადემიური თავისუფლების, როგორც კონსტიტუციით გარანტირებული უფლების მნიშვნელობა, შინაარსი და შეზღუდვის სტანდარტები შედარებით-სამართლებრივი ანალიზის მეთოდის საფუძველზე. სტატიაში განხილულია გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის, ამერიკის შეერთებული შტატების და საქართველოს კანონმდებლობა, სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული მოსაზრებები და სასამართლო პრაქტიკა.

II. აკადემიური თავისუფლების მნიშვნელობა

აკადემიური თავისუფლება სპეციფიკური უფლებაა და დაკავშირებულია სწავლების, სწავლის და კვლევის პროცესში სინამდვილის მეცნიერულ ძიებასთან. აკადემიური თავისუფლება არ არის ახლად აღმოჩენილი სიკეთე და, სულ მცირე, პლატონის აკადემიის ტრადიციებიდან მომდინარეობს.² აკადემიური თავისუფლების გარეშე საგანმანათლებლო დაწესებულებას არ შეუძლია საზოგადოებისთვის სასარგებლო რესურსის შექმნა. აკადემიური პერსონალი დაცული უნდა იყოს იდეოლოგიური ზეგავლენისაგან. სასარგებლო რესურსი იქმნება მხოლოდ ისეთ გარემოში, რომელიც თავისუფალია ადმინისტრაციული, პოლიტიკური ან რელიგიური მოტივებით აკადემიური პერსონალის მოსაზრებებსა და გამოხატვის ფორმებში ჩარევისა და შეზღუდვისაგან.³

² Dayton J., *Education Law – Principles, Policies, and Practice*, 2012, 185.

³ “Academic Freedom”, *Harvard Law Review* 81 (5), 1968, 1048.

ხარისხიანი განათლება დამკვიდრებული მოსაზრებების გამოწვევაა, არსებული შეხედულებების ეჭვქვეშ დაყენებაა. არსებობს მოსაზრება, რომ კარგ მასწავლებელს ყოველთვის შეიძლება საზოგადოების კონსერვატიული ნაწილი იმის გამო, რომ ის არსებულ შეხედულებებს აკრიტიკებს. თუმცა ასევე არსებობს საწინააღმდეგო მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, განათლების ფუნქცია არის არსებულის შეცნობა და შენარჩუნება. და ამ პროცესში მასწავლებლის როლი სწორედ ის არის, რომ ახალგაზრდა თაობას გადასცეს უფროსი თაობის მიერ დამკვიდრებული ღირებულებები. შედეგად, საზოგადოება ინარჩუნებს თავის თავს. ის კი, ვინც გამოწვევების წინაშე დააყენებს საზოგადოების ძირითად ღირებულებებს, გაირიყება და დაისჯება არა მარტო იმისთვის, რომ დაიცვან ახალგაზრდა თაობა, არამედ სხვათა გაფრთხილების მიზნითაც. ამ ურთიერთსაპირისპირო დამოკიდებულებებით გამოწვეული დაძაბულობა თავს იჩენს ამერიკულ საგანმანათლებლო სისტემაში, მათ შორის, საგანმანათლებლო დაწესებულების სამართლებრივ შეფასებებშიც.⁴

აკადემიური თავისუფლება შედგება სამი კომპონენტისაგან: 1. კვლევის თავისუფლება; 2. სწავლების თავისუფლება; 3. აზრის გამოხატვის და ქმედების თავისუფლება საგანმანათლებლო დაწესებულების ფარგლებს გარეთ. აკადემიური თავისუფლება ნიშნავს აზრის, კვლევის, ანალიზის, დისკუსიის, პრობლემების პრეზენტაციის, კონკრეტულ ან მომიჯნავე, მონათესავე სფეროებში არსებული თეორიების გამოკვლევის თავისუფლებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს არის უფლება, საკუთარი ინტერესის და კვლევის სფეროში აზრი გამოხატო თავისუფლად. აკადემიური თავისუფლება მასწავლებელს და მკვლევარს უფლებას ანიჭებს, იკვლიოს და განსაჯოს თავისი ინტერესის სფეროს პრობლემები და გამოაქვეყნოს დასკვნები მათ შესახებ, საკუთარი მოსაზრებები და დასკვნები წარუდგინოს სტუდენტებს. დაუშვებელია ამ პროცესში ნებისმიერი სახის გარე ჩარევა. აკადემიური თავისუფლება არის სტუდენტის უფლება, ისწავლოს და მასწავლებლის უფლება, ასწავლოს შეზღუდვისგან თავისუფალ სასწავლო აუდიტორიაში და ამ უფლებებით ისარგებლოს აუდიტორიის ფარგლებს გარეთ. აკადემიური თავისუფლება სტუდენტს უფლებას ანიჭებს, მოისმინოს ურთიერთსაპირისპირო მოსაზრებები, ისწავლოს, თუ როგორ განასხვავოს ერთმანეთისგან ფაქტები და მოსაზრებები და განიმსჭვალოს სინამდვილის ძიების სურვილით. აკადემიური თავისუფლება არის უფლება, ასწავლო თავისუფლად, გარე ჩარევების გარეშე. აკადემიური თავისუფლება შესაძლებელს ხდის, რომ მასწავლებელმა გამოთქვას თავისი შეხედულებები ცენზურისა და გათავისუფლების შიშის გარეშე. აკადემიურ თავისუფლებასთან ერთად

⁴ Sheppard S., Academic Freedom: A Prologue, Arkansas Law Review 2, 2012, 177-178.

მასწავლებელს გარანტირებული აქვს სიტყვის, პუბლიკაციის და შეკრების თავისუფლება, ასევე მას უფლება აქვს, მხარი დაუჭიროს ორგანიზებულ მოძრაობას, რაც შესაძლოა, მისი მოსაზრებით, ემსახურებოდეს საკუთარ ან საზოგადოების ინტერესებს.⁵

III. აკადემიური თავისუფლება გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში

1. ძირითადი კანონით [კონსტიტუციით] გათვალისწინებული რეგულაცია

აკადემიური თავისუფლების თანამედროვე კონცეფცია მე-19 საუკუნის გერმანიაში ჩამოყალიბდა ორი კონცეფციის გაერთიანების საფუძველზე: სწავლის თავისუფლება (Lernfreiheit) და სწავლების თავისუფლება (Lehrfreiheit). გერმანიაში აკადემიური თავისუფლება პროფესორს ანიჭებდა უფლებას, გამოეთქვა თავისი მოსაზრებები შიშის გარეშე და, ამავდროულად, ქმნიდა ჰარმონიისა და ურთიერთთანხმობის ატმოსფეროს კვლევისა და სწავლების პროცესში.⁶

გერმანიის მოქმედი კონსტიტუციის მიხედვით, მეცნიერება, კვლევა და სწავლება თავისუფალია.⁷ კონსტიტუციის ეს ნორმა იცავს მეცნიერებაზე დაფუძნებულ სწავლებას. თუმცა, „არამეცნიერული“ სწავლება არ რჩება კონსტიტუციური დაცვის მიღმა. ასეთი დაცვა გარანტირებულია გერმანიის კონსტიტუციის მე-12 მუხლის პირველი პუნქტით ან მე-2 მუხლის პირველი პუნქტით. მეცნიერებაზე დაფუძნებულ სწავლებაში იგულისხმება უნივერსიტეტის ფარგლებში ან მის ფარგლებს გარეთ სწავლება იმ ადამიანების მიერ, რომლებიც, ამავდროულად, ახორციელებენ სამეცნიერო კვლევას. მეცნიერებისა და სწავლების ასეთი დაკავშირება ემსახურება სტუდენტებისთვის ხარისხიანი განათლების მიწოდების მიზანს. სტუდენტების ინტერესშია, რომ საუნივერსიტეტო სწავლებაში ჩართული იყვნენ მხოლოდ ის პირები, რომლებსაც შეუძლიათ მეცნიერების კონკრეტულ დარგში არსებული სიახლეების შესწავლა და ცოდნის გადაცემა.⁸

გერმანიის კონსტიტუციით გარანტირებული მეცნიერების თავისუფლების (Wissenschaftsfreiheit) ადრესატი, პირველ რიგში, სახელმწიფო ორ-

⁵ *Johnsen J. E.*, Freedom of Speech, 1936, 131-135.

⁶ *Tisdell R. P.*, Academic Freedom – Its Constitutional Context, University of Colorado Law Review 40 (4), 1968, 600-601.

⁷ *Jarass H. D., Pieroth B.*, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Kommentar, 10. Auflage, 2009, 173 (მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტი).

⁸ *Hartmer M., Detmer H.*, Hochschulrecht, Ein Handbuch für die Praxis, 2004, 29.

განოებია. ეს უფლება სწორედ სახელმწიფო ორგანოების უფლებამოსილებებს აქცევს ჩარჩოში. ცალკეულ მეცნიერს კი შეუძლია (სახელმწიფო), უნივერსიტეტებთან ან მათ ორგანოებთან ურთიერთობაში დაეყრდნოს კონსტიტუციის ზემოაღნიშნულ ნორმას. ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ მეცნიერების, კვლევისა და სწავლების თავისუფლების შესახებ კონსტიტუციური ნორმა უნდა განვიხილოთ როგორც *lex specialis* კონსტიტუციის მე-3 მუხლის პირველ პუნქტთან მიმართებით, ხოლო პროფესიის თავისუფლად არჩევის უფლებასთან მიმართებით კონსტიტუციის მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტი გამოყენებულ უნდა იქნეს უპირატესად. თუმცა, თუ მთავარი სადავო საკითხი პროფესიის თავისუფლებას ეხება, მაშინ უპირატესად გამოყენებული იქნება პროფესიის თავისუფლად არჩევის შესახებ კონსტიტუციური ნორმა მეცნიერების თავისუფლების კონსტიტუციური ნორმის გათვალისწინებით.⁹

კონსტიტუციის მსგავსი ნორმა მოცემულია გერმანიის ფედერაციული მიწების კონსტიტუციებსა და უმაღლესი განათლების კანონებში.¹⁰

2. უფლებით დაცული სფერო და უფლების სუბიექტები

მეცნიერების თავისუფლების კონსტიტუციური უფლებით დაცული სფეროა მეცნიერულ საქმიანობაზე დაფუძნებული პროცესები, მოქმედებები და გადაწყვეტილებები, რაც მიზნად ისახავს შემეცნებას, განმარტებასა და ცოდნის გავრცელებას. მეცნიერებისთვის დამახასიათებელია მეთოდურად მოწესრიგებული აზროვნება და კრიტიკული დაკვირვება. ამასთანავე, ეს არ გულისხმობს, რომ სამეცნიერო მეთოდები და შედეგები აუცილებლად უნდა იყოს სწორი. აღსანიშნავია, რომ მეცნიერების ცნება განმარტება ფართოდ და მოიცავს როგორც კვლევას, ისე სწავლებას.¹¹ მეცნიერების თავისუფლების კონსტიტუციური უფლების დაცვის სფეროა მეცნიერული განსჯა და ქმედება და არა პოლიტიკური მიზნების მეცნიერული მხარდაჭერა, რაც, თავის მხრივ, საკმარისად არის დაცული აზრის გამოხატვის თავისუფლებით.¹²

აკადემიური თავისუფლების უფლების სუბიექტია ნებისმიერი პირი, რომელიც საკუთარი პასუხისმგებლობით ეწევა სამეცნიერო საქმიანობას ან აქვს ასეთი საქმიანობის სურვილი. ამ უფლებით დაცულ სფეროში ექცევიან არა მარტო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების მასწავლებლები.

⁹ Jarass H. D., Pieroth B., Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Kommentar, 10. Auflage, 2009, 219.

¹⁰ Richter I., Recht im Bildungssystem, 2006, 157.

¹¹ Jarass H. D., Pieroth B., Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Kommentar, 10. Auflage, 2009, 219-220.

¹² Richter I., Recht im Bildungssystem, 2006, 157.

სტუდენტებსაც შეუძლიათ აღნიშნული უფლებით სარგებლობა, თუ ისინი ეწევიან სამეცნიერო საქმიანობას, მაგალითად, სადიპლომო ნაშრომებისა და დისერტაციების შექმნის პროცესში. ტუტორები არ მიეკუთვნებიან უფლების სუბიექტებს, რადგან ისინი საქმიანობას არ ეწევიან საკუთარი პასუხისმგებლობით და დამოუკიდებლად. მეცნიერების თავისუფლება იცავს ასევე იურიდიულ პირებს, რომლებიც ეწევიან სამეცნიერო საქმიანობას. ეს განსაკუთრებით ეხება კერძო უმაღლეს სასწავლებლებს, თუმცა, პირველ რიგში, სწორედ საჯაროსამართლებრივი ორგანიზაციული ფორმით შექმნილ უმაღლეს სასწავლებლებსა და ფაკულტეტებზე ვრცელდება. დაწესებულებებთან მიმართებით გადამწყვეტია არა ამ დაწესებულების ფორმალური დასახელება და პოზიციონირება სისტემაში, არამედ ის გარემოება, რომ დაწესებულება თავისი სტრუქტურითა და რესურსებით ორიენტირებულია სამეცნიერო კვლევის წარმართვაზე. ეს ლოგიკა ვრცელდება ასევე არასაუნივერსიტეტო სახელმწიფო დაწესებულებებზე. სახელმწიფო ფონდები, რომლებიც თავად არ არიან ჩართული სამეცნიერო კვლევაში, მხოლოდ მაშინ ხდებიან უფლების სუბიექტები, როცა ავტონომიურად საქმიანობენ და განიხილებიან მეცნიერების ხელშემწყობ დაწესებულებად.¹³

მნიშვნელოვანია, რომ მეცნიერების თავისუფლება იცავს მეცნიერთა მიერ „მეცნიერების განმარტების“ უფლებასაც. ეს ნიშნავს, რომ მხოლოდ მეცნიერს შეუძლია, განსაზღვროს, თუ რა არის მეცნიერება. ამიტომ, სახელმწიფოს არ აქვს უფლება, აკრძალოს კონკრეტული ღონისძიება იმ დასაბუთებით, რომ ის „არამეცნიერულია“. ცხადია, არ იგულისხმება, რომ ნებისმიერი სახის მოსაზრება მეცნიერებად უპირობოდ უნდა იქნეს აღქმული. თუმცა ასეთი ფარგლების დადგენის უფლებამოსილება თავად მეცნიერებას აქვს.¹⁴

მეცნიერების თავისუფლებით გარანტირებულია სამეცნიერო ცოდნის შექმნისა და გავრცელების პროცესში სახელმწიფოს ჩარევისაგან დაცვის უფლება. ეს უფლება უზრუნველყოფს უფლების სუბიექტების საქმიანობაში სახელმწიფო ორგანოების და, ასევე, საუნივერსიტეტო მმართველობითი ორგანოების ჩარევისაგან დაცვას. ჩარევა შესაძლოა მიმართული იყოს და ეხებოდეს ცალკეულ მეცნიერს ან, აგრეთვე, მიმართული იყოს სამეცნიერო ერთეულის და ინსტიტუციების წინააღმდეგ. გარანტირებულია დაცვა მეცნიერებისა და უმაღლესი სასწავლებლების ავტონომიაში ნებისმიერი სახის ჩარევისაგან. ფაქტობრივი ჩარევაც კი შესაძლოა, ამ კონსტიტუციური უფლების შეზღუდვად იქნეს მიჩნეული. ორგანიზაციული ხასიათის რეგულაციები იმ შემთხვევაში ზღუდავს

¹³ Jarass H. D., Pieroth B., Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Kommentar, 10. Auflage, 2009, 221.

¹⁴ Richter I., Recht im Bildungssystem, 2006, 158.

კონსტიტუციურ უფლებას, თუ ასეთი რეგულაციით შესაძლოა, საფრთხე შეექმნას კვლევისა და სწავლების თავისუფლად განხორციელებას, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა შეზღუდვა გარდაუვალია სამეცნიერო სფეროში, სხვათა კონსტიტუციური უფლებებიდან გამომდინარე. აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფოს მიერ მეცნიერების დაცვის, ხელშეწყობისა და მხარდაჭერის ვალდებულების შეუსრულებლობა შესაძლოა, განხილულ იქნეს კონსტიტუციურ უფლებაში ჩარევად. კონსტიტუციური ნორმის ობიექტური შინაარსი მოითხოვს სახელმწიფოს პოზიტიურ ქმედებებს თავისუფალი მეცნიერების განვითარებისთვის და მის თანამონაწილეობას ამ იდეის განხორციელებაში.¹⁵

როგორც ყველა კონსტიტუციური უფლება თუ თავისუფლება, მეცნიერების, კვლევისა და სწავლების თავისუფლება, პირველ რიგში, სახელმწიფოს ჩარევისაგან დაცვის უფლებაა. ამასთანავე, გერმანიის კონსტიტუციის მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტის პირველი წინადადების ობიექტური შინაარსი სახელმწიფოს აკისრებს ვალდებულებას, დაიცვას მეცნიერების თავისუფლება სამეცნიერო კვლევისა და სასწავლო დაწესებულებებში, ასევე ხელი შეუწყოს მათ ორგანიზაციული, პროცედურული თუ ფინანსური დახმარებებით.¹⁶

3. სასამართლო პრაქტიკა

გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ მეცნიერების თავისუფლებაზე იმჯელა 1973 წელს მიღებულ საკვანძო გადაწყვეტილებაში. გადაწყვეტილების მიხედვით, სახელმწიფომ სათანადო ორგანიზაციული ღონისძიებებით უნდა იზრუნოს იმისთვის, რომ სამეცნიერო საქმიანობის თავისუფლად წარმართვის კონსტიტუციური უფლება ხელშეუხებელი დარჩეს იმ ფარგლებში, რამდენადაც ეს შესაძლებელია სამეცნიერო დაწესებულებების სხვა ლეგიტიმური ამოცანების მისაღწევად და სხვა მონაწილეთა კონსტიტუციური უფლებების გასათვალისწინებლად. კანონმდებლის მიერ სფეროს მოწესრიგების დისკრეცია, ერთი მხრივ, უნდა ითვალისწინებდეს უმაღლესი სასწავლებლის პერსონალის მიერ კვლევის თავისუფლად განხორციელების უფლების უზრუნველყოფას, მეორე მხრივ, უმაღლესი სასწავლებლებისა და მათი ორგანოების ფუნქციების ეფექტიანად შესრულების შესაძლებლობას.¹⁷

¹⁵ Jarass H. D., Pieroth B., Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Kommentar, 10. Auflage, 2009, 222.

¹⁶ Magers U., Das Verhältnis von Steuerung, Freiheit und Partizipation in der Hochschulorganisation aus verfassungsrechtlicher Sicht, 2019, 9.

¹⁷ BVerfGE 35, 79 in: Magers U., Das Verhältnis von Steuerung, Freiheit und Partizipation in der Hochschulorganisation aus verfassungsrechtlicher Sicht, 2019, 9.

1995 წელს მიღებულ გადაწყვეტილებაში, გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლო მიუთითებს, რომ კანონმდებელს აკადემიური თვითმმართველობის მოწესრიგების საქმეში ფართო დისკრეცია აქვს იმ შემთხვევაში, თუ უზრუნველყოფილი იქნება კონსტიტუციური უფლების ცალკეული სუბიექტის სამეცნიერო საქმიანობის ძირითადი სფეროს თვითრეგულირების უფლება.¹⁸

2004 წლის გადაწყვეტილებაში გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ განმარტა, რომ საორგანიზაციო წესებით, განსაკუთრებით, უფლებამოსილებათა განაწილებით, არ უნდა შეიქმნას სამეცნიერო საქმიანობის თავისუფლად წარმართვისთვის სტრუქტურული საფრთხე, იგულისხმება ისეთი ორგანიზაციული მოწყობა, რომელიც სტრუქტურულად ქმნის მეცნიერების თავისუფლებაში ჩარევის საფუძველს.¹⁹

2010 გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება მიიღო, რომელშიც აღნიშნა, რომ უზრუნველყოფილი უნდა იყოს სამეცნიერო საქმიანობის განმახორციელებელი პირების მონაწილეობა საჯარო რესურსების განკარგვის და სამეცნიერო საქმიანობის ორგანიზების პროცესში. კონსტიტუციური უფლების სუბიექტების მონაწილეობა აუცილებელია სამეცნიერო საქმიანობის შესაბამისი გადაწყვეტილებების მიღების უზრუნველყოფისა და დაცვისთვის. ეს გარანტია ეხება ისეთი შინაარსის გადაწყვეტილებებს, რომელთა მიღებით და აღსრულებით შესაძლოა, საფრთხე შეიქმნას სამეცნიერო საქმიანობისა და სწავლების თავისუფლებას. სამეცნიერო საქმიანობის თავისუფლების უზრუნველყოფა, ორგანიზაციული წესებით მოითხოვს, რომ კონსტიტუციური უფლების სუბიექტებმა თავიანთი წარმომადგენლების მეშვეობით შეძლონ, უმაღლესი სასწავლებლების მართვის ორგანოებში მონაწილეობის მიღება და მეცნიერების თავისუფლების სავარაუდო შეზღუდვისაგან დაცვა და, თავიანთი საგნობრივი კომპეტენციის გამოყენებით, უნივერსიტეტში მეცნიერების თავისუფლების რეალიზება. შესაბამისად, კანონმდებელმა უნდა უზრუნველყოს გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში კონსტიტუციური უფლების სუბიექტების სათანადო დონეზე მონაწილეობის მიღების შესაძლებლობა. აღნიშნული უნდა შემოწმდეს ე.წ. „je-desto“ [„რაც უფრო-მით უფრო“] ფორმულით: რაც უფრო მეტი და ძლიერი ფუნქციებით აღჭურავს კანონმდებელი გადაწყვეტილების მიმღებ ორგანოებს, მით უფრო უნდა გაძლიერდეს კოლევგიური ორგანოების პირდაპირი

¹⁸ BVerfGE 93, 85 in: *Magers U.*, Das Verhältnis von Steuerung, Freiheit und Partizipation in der Hochschulorganisation aus verfassungsrechtlicher Sicht, 2019, 9.

¹⁹ BVerfGE 111, 333 in: *Magers U.*, Das Verhältnis von Steuerung, Freiheit und Partizipation in der Hochschulorganisation aus verfassungsrechtlicher Sicht, 2019, 9-10.

და არაპირდაპირი თანამონაწილეობის, გადაწყვეტილების მიღებაზე გავლენის მოხდენის, ინფორმაციის მიღებისა და კონტროლის უფლებები.²⁰

2014 წელს გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლომ დამატებით განმარტა, რომ თანამონაწილეობის უფლება არ გულისხმობს მხოლოდ ისეთ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც ეხება კონკრეტული სამეცნიერო კვლევის მიზნებს ან სასწავლო შეთავაზებებს, არამედ მოიცავს აგრეთვე ორგანიზაციის სამომავლო განვითარების დაგეგმვას და ყველა სხვა გადაწყვეტილებას, რაც უკავშირდება სამეცნიერო საქმიანობის ორგანიზაციულ მოწესრიგებას, სტრუქტურას და ბიუჯეტს. კონსტიტუციური უფლება გახდება უშინაარსო, თუ არ იქნება უზრუნველყოფილი ჩარჩო ორგანიზაციული პირობები და სათანადო რესურსები, რაც ამ კონსტიტუციური უფლების განხორციელების ფაქტობრივი წინაპირობაა.²¹

IV. აკადემიური თავისუფლება ამერიკის შეერთებულ შტატებში

1. დამოუკიდებელი კონსტიტუციური უფლება თუ კონსტიტუციური ინტერესის სფერო?

გერმანული უნივერსიტეტების გავლენა აშშ-ის განათლების სფეროზე თვალსაჩინო იყო მე-19 საუკუნის ბოლოს. 1880 წლისთვის 2000 ამერიკელზე მეტი სწავლობდა გიოტინგენში, ბერლინსა და სხვა გერმანულ სასწავლებლებში. ამ ადამიანებმა აშშ-ში დაბრუნების შემდეგ, განათლების სფეროს ცვლილებებს ჩაუყარეს საფუძველი. ახალი ცვლილებების ყველაზე მეტად თვალსაჩინო და პირველი შედეგი გახლდათ ჯონს ჰოპკინსის უნივერსიტეტი, რომელიც გაიხსნა 1876 წელს გერმანული საუნივერსიტეტო მოდელის მიხედვით. უნივერსიტეტს ბალტიმორის გიოტინგენსაც [„Göttingen at Baltimore“] უწოდებდნენ. გერმანიიდან ჩამოტანილი ერთ-ერთი ინოვაცია გახლდათ აკადემიური თავისუფლება. თუმცა აკადემიური თავისუფლების ამერიკული ვერსია სულაც არ იყო გერმანიის მუსტი ასლი. აღსანიშნავია სამი ძირითადი განსხვავება: 1. ამერიკაში დამკვიდრებული და მხარდაჭერილი *in loco parentis* [„ისე, როგორც მშობელი“] თეორია გამოირიცხავდა გერმანელი სტუდენტისთვის კარგად ნაცნობი სწავლის თავისუფლების [Lernfreiheit] დანერგვას. მეორე განსხვავება იყო პრობელიტიზმის მიმართ ნეგატიური დამოკიდებულება. პროფესორის მიერ სტუდენტის

²⁰ BVerfGE 127, 87 in: *Magers U.*, Das Verhältnis von Steuerung, Freiheit und Partizipation in der Hochschulorganisation aus verfassungsrechtlicher Sicht, 2019, 10.

²¹ BVerfGE 136, 338 in: *Magers U.*, Das Verhältnis von Steuerung, Freiheit und Partizipation in der Hochschulorganisation aus verfassungsrechtlicher Sicht, 2019, 9-11.

დარწმუნებისა და საკუთარ ფილოსოფიურ შეხედულებებსა თუ სისტემაზე სტუდენტის გადმოხიზვის გერმანული იდეა არ იქნა გაზიარებული აშშ-ში. ამერიკელ პროფესორს, ურთიერთსაწინააღმდეგო იდეების შესახებ დისკუსიაში ნეიტრალური პოზიცია უნდა დაეკავებინა. მესამე და ყველაზე მნიშვნელოვანი განსხვავება იყო საკუთრივ კონსტიტუციური სისტემა, რომელიც არსებითად განსხვავებულია გერმანული სისტემისაგან. მაგალითად, გერმანიაში ამ პერიოდის საზოგადოებას, საერთოდ არ ჰქონდა ან მეტად შეზღუდული ჰქონდა სიტყვის თავისუფლება. პროფესორის აკადემიური თავისუფლება მხოლოდ აკადემიით იყო შემოფარგლული. აშშ-ში კი პირიქით – უფლებების დიდი ნაწილი, რომელშიც შეიძლება მოიხრებოდეს აკადემიური თავისუფლება, ვრცელდებოდა ყველა ადამიანზე. შედეგად, ასეთი კონსტიტუციური ინკორპორაციის და სისტემის გამო მოსაზრებამ, რომ აკადემიური თავისუფლება აშშ-შიც უნდა აღიარებულიყო როგორც დამოუკიდებელი კონსტიტუციური უფლება, ვერ დაიმკვიდრა ადგილი.²² მართალია, აკადემიური თავისუფლება არ არის აღიარებული როგორც დამოუკიდებელი კონსტიტუციური უფლება, თუმცა მიჩნეულია კონსტიტუციით დაცული ინტერესის სფეროდ.²³

2. სასამართლო პრაქტიკა

სამეცნიერო საზოგადოების უმცირესობის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, აკადემიური თავისუფლება არის კონსტიტუციით გარანტირებული უფლება სიტყვის თავისუფლებასთან ერთად, ეყრდნობა აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს ორ გადაწყვეტილებას: *Sweezy v. New Hampshire* და *Keyshian v. Board of Regents of the University of the State of New York*. ორივე საქმე ეხება რეგულაციას, რომლის მიზანი იყო საჯარო თანამდებობზე კომუნისტების გამოვლენა და ჩამოცილება. უზენაესმა სასამართლომ მსჯელობის დროს ხაზგასმით მიუთითა იმ საფრთხეზე, რაც ემუქრებოდა აკადემიურ თავისუფლებას. აკადემიურ თავისუფლებაზე მსჯელობისას, ამაღლებული რიტორიკის მიუხედავად, სასამართლომ ექსპლიციტურად არ აღიარა, რომ აკადემიური თავისუფლება არის დამოუკიდებელი კონსტიტუციური უფლება. საქმეში *Sweezy v. New Hampshire* სასამართლო შემადგენლობის უმრავლესობამ ხაზგასმით აღნიშნა, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია აკადემიური თავისუფლება, თუმცა აკადემიური თავისუფლება არ მოიხსენია როგორც კონსტიტუციური უფლება. სასამართლოს განმარტებით, ამერიკული უნივერსიტეტების

²² *Tisdell R. P.*, Academic Freedom – Its Constitutional Context, *University of Colorado Law Review* 40 (4), 1968, 601-603.

²³ *Briggs W. K.*, “Open-Records Requests for Professors” Email Exchanges: A Threat to Constitutional Academic Freedom, *Journal of College and University Law* 39 (3), 2013, 630.

საზოგადოებაში თავისუფლების საჭიროება და მნიშვნელობა თავისთავად ნათელია. არავის აქვს უფლება, დააკნინოს იმ ადამიანების წვლილი დემოკრატიაში, რომლებიც წვრთნიან ახალგაზრდებს. სასწავლო პროცესი ვერ განვითარდება ეჭვისა და უნდობლობის ატმოსფეროში. ამ საქმის მსგავსად, საქმეში *Keyshian v. Board of Regents of the University of the State of New York* სასამართლომ ასევე ხაზი გაუსვა აკადემიური თავისუფლების მნიშვნელობას, თუმცა არ მიუთითა, რომ აკადემიური თავისუფლება კონსტიტუციური უფლებაა. კერძოდ, სასამართლოს განმარტებით, აკადემიური თავისუფლება ტრანსცენდენტული ღირებულებისაა ყველა ჩვენთაგანისთვის და არა მხოლოდ იმ ადამიანებისთვის, რომლებიც ასწავლიან. აკადემიური თავისუფლება კონსტიტუციის პირველი შესწორების სპეციალური ინტერესით დაცული სფეროა. როგორც საქმეში *Sweezy v. New Hampshire*, სასამართლომ ამ შემთხვევაშიც თავისი გადაწყვეტილება დააფუძნა არა აკადემიური თავისუფლების შეზღუდვის არგუმენტს, არამედ იმ გარემოებას, რომ რეგულაციები იყო ბუნდოვანი. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს შემდგომი პრაქტიკაც ზემოაღნიშნული საქმეების მსგავსია და არ შეიცავს რაიმე სახის მითითებას, რომ ფაკულტეტის წევრს აქვს ინდივიდუალური აკადემიური თავისუფლება.²⁴

აკადემიურ თავისუფლებაში ჩარევის შესამოწმებლად გამოიყენება სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვის საქმეებთან მიმართებით დანერგული სტანდარტები, კერძოდ, ე.წ. *Hazelwood*-ისა და *Pickering-Connick-Garcetti*-ის (PCG) ტესტები.²⁵

2.1. HAZELWOOD SCHOOL DISTRICT V. KUHLMEIER

სტუდენტებმა სკოლის მიერ მხარდაჭერილი და დაფინანსებული გაზეთისთვის მოამზადეს და გამოაქვეყნეს ისტორიები, სადაც აღწერეს თინეიჯერობის პერიოდში ფეხმძიმედ ყოფნის გამოცდილება და განქორწინებაზე ამ გარემოების გავლენის ფაქტი. როცა ეს სტატიები გამოაქვეყნეს, სკოლის დირექტორმა პუბლიკაციიდან ისე ამოიღო შესაბამისი გვერდები, რომ სტუდენტებს არ შეატყობინა. სტუდენტებმა მიმართეს სასამართლოს მტკიცებით, რომ სკოლამ დაარღვია კონსტიტუციის პირველი შესწორებით გათვალისწინებული უფლებები. სასამართლოს განმარტებით, სკოლას შეეძლო, პუბლიკაციიდან მოეცილებინა ის სტატიები, რადგანაც შედგენილი იყო სკოლის სასწავლო კურსის ფარგლებში. თუმცა გასაჩივრების შემდეგ, ზემდგომი ინსტანციის

²⁴ *Briggs W. K.*, “Open-Records Requests for Professors” Email Exchanges: A Threat to Constitutional Academic Freedom, *Journal of College and University Law* 39 (3), 2013, 606-607.

²⁵ *Wright R. G.*, The Emergence of First Amendment Academic Freedom, *Nebraska Law Review* 85(3), 2011, 816

სასამართლომ მიუთითა, რომ სტატიები „საჯარო ფორუმზე“ იყო გამოქვეყნებული და სკოლის უფლებამოსილება არ ვრცელდებოდა სკოლის ფარგლებს გარეთ. სკოლის მმართველ ორგანოებს მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში შეეძლოთ შინაარსის ცენზურა. სკოლამ მიმართა უზენაეს სასამართლოს. უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, სკოლის დირექტორს არ შეუზღუდავს სტუდენტთა სიტყვის თავისუფლება. სასამართლომ აღნიშნა, რომ გამოცემა დაფინანსებული იყო სკოლის მიერ და სკოლას ჰქონდა ლეგიტიმური ინტერესი, პრევენციული ზომებით არ გამოექვეყნებინა შეუსაბამო შინაარსის სტატია. სასამართლოს მოსაზრებით, პუბლიკაცია არ იყო განკუთვნილი საჯარო ფორუმისთვის, სადაც ყველა შეძლებდა მოსაზრების გამოთქმას, არამედ ეს იყო ლიმიტირებული ფორუმი ჟურნალისტიკის სტუდენტებისთვის.²⁶

ეს გადაწყვეტილება გაკრიტიკებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში. კონსტიტუციური უფლებების განუხრელი დაცვა არსად ისეთ დატვირთვას არ ატარებს, როგორც ამერიკულ სკოლებში. *Hazelwood*-ის საქმეზე გადაწყვეტილება არის მკაფიო შეხსენება, რომ კონსტიტუციის პირველი შესწორებით გათვალისწინებული უფლებები აღარ უნდა იქნეს მიღებული გარანტირებულად.²⁷ სასამართლოს ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილების შემდეგ, ზოგიერთმა შტატმა „*Anti-Hazelwood*“ რეგულაციებიც კი შემოიღო სტუდენტთა სიტყვის თავისუფლების დეგრადირების ექსპლიციტურად უარყოფის მიზნით.²⁸

2.2. PICKERING-CONNICK-GARCETTI (PCG)

Hazelwood-ის ტექსტის ძირითადი ალტერნატივა არის *Pickering-Connick-Garcetti* საქმეებიდან²⁹ გამომდინარე ტექსტი. PCG ტექსტის მიხედვით, პირველ ეტაპზე უნდა გაირკვეს, მასწავლებლის მიერ გამოხატული აზრი მიემართება თუ არა საჯარო ინტერესთან დაკავშირებულ საკითხს. კურიკულუმთან დაკავშირებული მოსაზრებები ვერ გაუთანაბრდება საჯარო ინტერესის საკითხს. იმ შემთხვევაში, თუ მასწავლებლის მიერ გამოთქმული მოსაზრება ეხება საჯარო ინტერესის სფეროს/საკითხს, მაშინ სასამართლო მიმართავს ინტერესთა დაბალანსების ტესტს. სასამართლო

²⁶ *Hazelwood School District v. Kuhlmeier*, 484 U.S. 260, 1988, <<https://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/facts-and-case-summary-hazelwood-v-kuhlmeier>> [1.7.2021].

²⁷ *Bryks H.*, A Lesson in School Censorship: *Hazelwood v. Kuhlmeier*, *Brooklyn Law Review* 55 (1), 1989, 291-326, 325

²⁸ *Tyler J. B.*, The State Response to *Hazelwood v. Kuhlmeier*, *Maine Law Review* 66 (1), 2013, 89-162, 110.

²⁹ *Pickering v. Board of Education*, 391 U.S. 563, 1968, <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/391/563/>> [1.7.2021]; *Connick v. Myers* 461 U.S. 138, 1983, <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/461/138/>> [1.7.2021]; *Garcetti v. Ceballos*, 547 U.S. 410, 2006, <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/547/410/>> [1.7.2021].

აფასებს, მასწავლებელი-დასაქმებულის ინტერესს (აზრი გამოხატოს საჯაროდ) ხელისუფლების-დამსაქმებლის ინტერესთან (ეფექტიანობა, დისციპლინა, მორალი და, ზოგადად, საჯარო დაწესებულების საქმიანობის სათანადოდ განხორციელება) მიმართებაში. იმისთვის, რომ მასწავლებლის მიერ გამოთქმული მოსაზრება იყოს დაცული PCG ტესტის მიხედვით, საჭიროა, სულ მცირე, ეს მოსაზრება ეხებოდეს საჯარო ინტერესის სფეროს და საკითხს, საჯარო პრობლემას და მასწავლებლის მიერ საჯაროდ აზრის გამოხატვა აღემატებოდეს საჯარო დაწესებულების – დამსაქმებლის ინტერესს.³⁰

V. აკადემიური თავისუფლება საქართველოში

1. კონსტიტუციით გათვალისწინებული რეგულაცია

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციაში განათლებას მე-12 თავი (სწავლა-განათლება და სკოლა) დაეთმო. პირველი კონსტიტუციით გარანტირებულ იქნა მეცნიერების და მათი სწავლების თავისუფლება. სახელმწიფოს დაეკისრა მეცნიერებასა და სწავლების პროცესზე ზრუნვის და მათი განვითარების ხელშეწყობის ვალდებულება.³¹ აკადემიური თავისუფლების კონსტიტუციური გარანტიების შექმნა მიუთითებს, თუ რამდენად პროგრესული იყო საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია.

საქართველოს პირველი კონსტიტუციისგან განსხვავებით, 1995 წელს მიღებული კონსტიტუცია არ განამტკიცებდა აკადემიურ თავისუფლებას როგორც კონსტიტუციით გარანტირებულ უფლებას.³² 2006 წელს კონსტიტუციის 35-ე მუხლში შეტანილი ცვლილების საფუძველზე, სახელმწიფოს დაეკისრა ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემის საერთაშორისო საგანმანათლებლო სივრცეში ჰარმონიზაციის ვალდებულება.³³ მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ნორმა შესაძლოა, გულისხმობდა კიდევ განათლების სფეროს სხვა პრინციპებთან ერთად, აკადემიური თავისუფლებისა და ავტონომიის პრინციპების დანერგვის ვალდებულებას და აკადემიური თავისუფლების აღიარებას კონსტიტუციურ უფლებად, აღნიშნულის შესახებ ერთგვაროვანი მოსაზრებები არ არსებობდა.³⁴

³⁰ *Wright R. G.*, The Emergence of First Amendment Academic Freedom, *Nebraska Law Review* 85(3), 2011, 797-798.

³¹ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 109, <<https://matsne.gov.ge/document/view/4801430?publication=0>> [1.7.2021].

³² საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუციის პირველადი რედაქცია, მუხლი 35, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=0>> [1.7.2021].

³³ „საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილების შეტანის შესახებ“ საქართველოს კონსტიტუციური კანონი, <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/25864?publication=0>> [1.7.2021].

³⁴ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 ოქტომბრის N2/2-389 გადაწყვეტილება

ამასთანავე, სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული შეხედულების მიხედვით, კონსტიტუციის 35-ე მუხლი მოიცავდა ავტონომიისა და აკადემიური პერსონალის საქმიანობის დამოუკიდებლობასაც. ეს მსჯელობა ეყრდნობოდა კონსტიტუციის 35-ე მუხლის მე-4 პუნქტის განმარტებას, რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფოს ეკისრებოდა საგანმანათლებლო დაწესებულებების მხარდაჭერის ვალდებულება კანონით დაგენილი წესით.³⁵

საქართველოს კონსტიტუციაში 2018 წელს შეტანილი ცვლილებებით, აკადემიური თავისუფლება აღიარებულ იქნა კონსტიტუციურ უფლებად.³⁶

2. აკადემიური თავისუფლების შეზღუდვის საკანონმდებლო საფუძვლები

აკადემიური თავისუფლება არ არის აბსოლუტური უფლება და მისი შეზღუდვა დასაშვებია. შეზღუდვის სამართლებრივი საფუძვლები მოცემულია საკანონმდებლო აქტებში და, საგულისხმოა, რომ მათი მიღება წინ უსწრებს აკადემიური თავისუფლების კონსტიტუციურ უფლებად აღიარებას, რაც შეზღუდვის საფუძვლების ხელახალი გააზრების აუცილებლობაზე მიანიშნებს.

2.1. ზოგადი განათლების სფერო

„ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონით აღიარებულ იქნა მასწავლებლის აკადემიური თავისუფლება. თუმცა უმაღლესი განათლების სფეროსგან განსხვავებით, ზოგადი განათლების სფეროს და სწავლების შინაარსს სახელმწიფო დეტალურად აწესრიგებს ეროვნული სასწავლო გეგმით. ამიტომ, მასწავლებლის თავისუფლება მოქცეულია ეროვნული სასწავლო გეგმით დაგდგენილ ფარგლებში და მასწავლებლის აკადემიური თავისუფლება არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ეროვნული სასწავლო გეგმით დადგენილი მიზნების მიღწევას.³⁷

„საქართველოს მოქალაქე მათა და სხვები საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ“, <<https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=301>> [1.7.2021].

³⁵ ქანთარია ბ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, 2013, 436.

³⁶ „საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილების შეტანის შესახებ“ საქართველოს კონსტიტუციურ კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე საქართველოს კონსტიტუციური კანონი, კონსტიტუციის 27-ე მუხლის მე-3 პუნქტი, <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4110673?publication=0>> [1.7.2021].

³⁷ „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი, მე-14 მუხლის მე-5 პუნქტი, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/29248?publication=88>> [1.7.2021].

ზოგადსაგანმანათლებლო სფეროში მასწავლებლის აკადემიური ან, სხვაგვარად, პედაგოგიური თავისუფლება, ძირითადად, შემოფარგლულია ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნებით და ეროვნული სასწავლო გეგმით.

2.2. პროფესიული განათლების სფერო

„პროფესიული განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი პოზიტიურად არ აწესრიგებს აკადემიურ თავისუფლებასთან დაკავშირებულ საკითხებს, თუმცა პროფესიულ სტუდენტსა და პროფესიული განათლების მასწავლებელს ანიჭებს უფლებას, დისკრიმინაციის გარეშე ისარგებლონ საქართველოს კანონმდებლობითა და საგანმანათლებლო დაწესებულების მიერ განსაზღვრული ყველა უფლებით და თავისუფლებით.³⁸ ეს უფლება ასევე მოიცავს აკადემიურ თავისუფლებას.

პროფესიულ განათლებაში აკადემიური თავისუფლების ჩარჩოს ქმნის შესაბამისი პროფესიული სტანდარტები და საგანმანათლებლო პროგრამები.

2.3. უმაღლესი განათლების სფერო

„უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი იყო პირველი საკანონმდებლო აქტი, რომლითაც მოწესრიგდა აკადემიურ თავისუფლებასთან დაკავშირებული საკითხები. განისაზღვრა აკადემიური თავისუფლების ცნება და, აგრეთვე, შებლუდვის სამართლებრივი საფუძვლები. კერძოდ, კანონის თანახმად, აკადემიური თავისუფლება დეფინირებულ იქნა როგორც აკადემიური პერსონალის, სამეცნიერო პერსონალისა და სტუდენტთა უფლება, დამოუკიდებლად განახორციელონ სწავლება, სამეცნიერო კვლევა და სწავლა. აკადემიური თავისუფლების შებლუდვა დასაშვებია გახდა მხოლოდ შემდეგ შემთხვევებში:

- სამეცნიერო კვლევის თავისუფლებისთვის – საორგანიზაციო საკითხებსა და პრიორიტეტების განსაზღვრაში;
- სწავლების თავისუფლებისთვის – სასწავლო პროცესის ორგანიზაციული საკითხების გადაწყვეტაში, ლექციების ცხრილისა და სასწავლო კურსის პროგრამების დამტკიცების საკითხებში;
- სწავლის თავისუფლებისთვის – სასწავლო პროცესის ორგანიზებასა და მაღალი ხარისხის სწავლების უზრუნველყოფაში.

³⁸ „პროფესიული განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი, მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტი, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4334842?publication=5>> [1.7.2021].

ამასთანავე, აკადემიური თავისუფლების შეზღუდვა შესაძლებელია, როდესაც სამეცნიერო კვლევის შედეგების გამოქვეყნება შეზღუდულია შრომითი ხელშეკრულებით ან ისინი შეიცავენ სახელმწიფო საიდუმლოებას.³⁹

2.4. განათლების ხარისხის რეგულირება

კონსტიტუციით გარანტირებულ აკადემიურ თავისუფლებაში ჩარევის სამართლებრივ ბერკეტს საქართველოში ქმნის განათლების ხარისხის კანონმდებლობა. ჩარევის ძირითადი სამართლებრივი ბერკეტია „განათლების ხარისხის განვითარების შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული ავტორიზაციისა და აკრედიტაციის პროცედურები და სტანდარტები.⁴⁰ აღნიშნული კანონის საფუძველზე მიღებული ნორმატიული აქტის მიხედვით,⁴¹ სახელმწიფოს დაფუძნებულ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს უფლება აქვს შეამოწმოს და შეაფასოს უმაღლესი სასწავლებლების აკადემიური პერსონალის მიერ შედგენილი სასწავლო კურსების შინაარსი. კონტროლი მოიცავს სრულ სასწავლო პროცესს, მათ შორის, აკადემიური პერსონალის სასწავლო კურსით გათვალისწინებული შეფასების მეთოდებს, კრიტერიუმებს და ლიტერატურას. მნიშვნელოვანია, რომ ნებისმიერი სახის ჩარევა და მითითება სტანდარტის შეუსრულებლობაზე გამომდინარეობდეს ხარისხის განვითარების მიზნებიდან და დეტალურად იყოს დასაბუთებული კონსტიტუციით გარანტირებული აკადემიური თავისუფლების შინაარსის გათვალისწინებით.

VI. დასკვნა

გერმანიაში აკადემიური თავისუფლება დაცულია კონსტიტუციით. ერთმანეთისგან გამიჯნულია კვლევის, სწავლებისა და სწავლის თავისუფლება. სასამართლო პრაქტიკა ადგენს აკადემიური თავისუფლების დაცვის მკაცრ სტანდარტს და სახელმწიფოს აკისრებს უფლების დაცვის როგორც ნეგატიურ, ისე პოზიტიურ ვალდებულებებს.

³⁹ „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი, მე-2 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტი და მე-3 მუხლის მე-4 პუნქტი, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32830?publication=86>> [1.7.2021].

⁴⁰ „განათლების ხარისხის განვითარების შესახებ“ საქართველოს კანონი, მე-3 და მე-4 თავები, <<https://matsne.gov.ge/document/view/93064?publication=20>> [1.7.2021].

⁴¹ ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებისა და უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების საგანმანათლებლო პროგრამების აკრედიტაციის დებულებისა და საფასურის დამტკიცების შესახებ საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 2011 წლის 4 მაისის N65/16 ბრძანებით დამტკიცებული „უმაღლესი საგანმანათლებლო პროგრამების აკრედიტაციის სტანდარტები“, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1320588?publication=0>> [1.7.2021].

გერმანიისგან განსხვავებით, აშშ-ში აკადემიური თავისუფლება არ იქნა აღიარებული დამოუკიდებელ კონსტიტუციურ უფლებად. სასამართლო პრაქტიკაც არაერთგვაროვანია. თუმცა აკადემიური თავისუფლება მიჩნეულია კონსტიტუციური დაცვის ინტერესის სფეროდ. სამეცნიერო ლიტერატურა იყენებს სასამართლო პრაქტიკით განვითარებულ უფლებაში ჩარევის შესამოწმებელ ტესტებს, რომელთაგან ყველაზე გავრცელებული და აქტუალურია სიტყვის თავისუფლებაში ჩარევის შეფასების ტესტი – *Pickering-Connick-Garcetti* (PCG).

საქართველოში აკადემიური თავისუფლება კონსტიტუციით გარანტირებული უფლებაა. ეს უფლება გულისხმობს კვლევის თავისუფლებას, სწავლების თავისუფლებას და სწავლის თავისუფლებას. უფლებაში ჩარევა დასაშვებია და გამართლებული შეიძლება იყოს მხოლოდ კანონმდებლობით დადგენილი სამართლებრივი საფუძვლების და წინა პირობების არსებობის შემთხვევაში. თანამედროვე ქართული კონსტიტუციური ნორმა ითვალისწინებს რა 1921 წლის კონსტიტუციის ტრადიციებს, ორიენტირებულია გერმანულ მოდელზე, თუმცა უფრო მეტად თანამედროვე და არაორაზროვანი ფორმულირებით.

„ლისენკოიანიზმის“ წარსულის მქონე განათლების სისტემაში მნიშვნელოვანია აკადემიური თავისუფლების სწორად გააზრება: ერთი მხრივ, იკვლიო და ასწავლო თავისუფლად, დასჯის შიშის გარეშე და, მეორე მხრივ, არ იქცე პრივილეგირებულ ფენად, რომელიც უფლების საფარქვეშ ავრცელებს დაუსაბუთებელ, სახიფათო და მცდარ იდეებს. ამასთანავე, განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის იდეის მოშველიებით, დაუსაბუთებლად არ უნდა მოხდეს ჩარევა ინსტიტუციურ თუ ინდივიდუალურ აკადემიურ თავისუფლებაში. ამ თვალსაზრისით, კონსტიტუციური ნორმა მოითხოვს უფრო მეტად დასაბუთებულ გადაწყვეტილებებს, ვიდრე პრაქტიკა აქამდე ითვალისწინებდა.